

Kansenongelijkheid en onderwijs

Eerlijker onderwijs begint bij jezelf

De laatste jaren is er steeds meer aandacht voor het fenomeen kansenongelijkheid in onze samenleving. Het onderwijs wordt steeds meer gezien als middel om dat te bestrijden. Wat kun je als leerkracht of schoolleider doen om het onderwijs eerlijker te maken?

TEKST ERIK MEESTER

Sommigen willen kansenongelijkheid met name tegengaan met veranderingen in het onderwijsstelsel. Zij pleiten bijvoorbeeld voor latere selectie voor het voortgezet onderwijs, meer overlap tussen verschillende schoolsoorten of betere mogelijkheden voor stapelen. Stelselwijzigingen kun je als basisschool of individu echter niet zelfstandig doorvoeren.

VIER FACTOREN

Uit onderzoek kunnen we vier factoren onderscheiden waarvan we zeker weten dat deze eerlijke leerkansen in de weg kunnen zitten: psychosociale factoren, didactische factoren, organisatorische factoren en curriculaire factoren. Het is belangrijk om deze factoren te (her)kennen, zodat je deze vervolgens positief kunt proberen te beïnvloeden in je eigen school.

1. PSYCHOSOCIALE FACTOREN

Bekende psychosociale factoren zijn bijvoorbeeld de verwachtingen die leerkrachten van hun leerlingen hebben en het sociaal-emotionele klimaat in de klas. Er is hier al veel onderzoek naar gedaan, onder meer door de Nederlandse hoogleraar Eddie Denessen (Denessen et al., 2022). We weten uit dit onderzoek dat lage verwachtingen van leerkrachten zich kunnen uiten in ander gedrag, dat met name kwetsbare leerlingen niet ten goede komt. Zo zullen leerkrachten die lage verwachtingen van bepaalde leerlingen hebben doorgaans minder uitdagend leer-materiaal aan hen voorschotelen, hen minder (goede) feedback of positieve aandacht geven, hen te lang aan het handje houden en minder hoge kwaliteitseisen stellen.

Het spreekt voor zich dat dit gedrag in veel gevallen zal resulteren in een *selffulfilling*

FOTO'S: VINCENT VAN DEN HOOGEN

Er zijn vier factoren waarvan uit onderzoek blijkt dat ze eerlijke leeransen in de weg zitten

prophecy: de verwachting van de leerkracht komt uit, vanwege de verwachting zelf. Om elke leerling eerlijke kansen te bieden, is het tegenovergestelde gedrag nodig én de overtuiging dat dit ook zal leiden tot een beter resultaat. Deze overtuiging kan mogelijk worden gestut door collega's te wijzen op de ontwikkelbaarheid van intelligentie; kinderen worden slimmer van goed onderwijs, en niet zo'n beetje ook! Dat is een feit dat nog niet tot iedereen is doorgedrongen. Daarnaast kan het inspirerend werken om scholen te bezoeken die ondanks hun uitdagende populatie geweldige leerresultaten weten te realiseren, zoals het Mozaïek in Arnhem.

2. DIDACTISCHE FACTOREN

Een factor waar mensen misschien minder vaak bij stilstaan, is de gehanteerde didactiek. Ook hier is al veel onderzoek naar gedaan, onder meer door de Nederlandse hoogleraar Anna Bosman (Bosman, 2007; 2015). We weten uit dit onderzoek dat je het onderwijzen van de basiskennis en -vaardigheden op school het beste kunt doen volgens de lesfasen en technieken van expliciete directe instructie (EDI). In deze aanpak staat het aansluiten op de voorkennis, het stapsgewijs

opbouwen van de leerstof en de begeleide inoefening daarvan centraal. Niet alleen bij spelling en rekenen, maar ook bij vakken als aardrijkskunde en geschiedenis. Er wordt niet 'geleund' op voorkennis van thuis uit en door veel interactie in de lessen te verwerken, kan de leerkracht continu controleren op begrip. Daar profiteren natuurlijk alle leerlingen van, en met name de meest kwetsbare. Deze didactiek is dus een effectieve manier om kansenongelijkheid tegen te gaan (Stockard, 2021).

Bezoek scholen met een uitdagende populatie en leer ervan

Naast het onderwijzen is ook het automatiseren van die basiskennis en -vaardigheden erg belangrijk, zeker op het moment dat de leerstof steeds complexer wordt (Bergsen, 2023). Waar sommigen leerlingen thuis 'van nature' bepaalde kennis en vaardigheden (in het contact met hun ouders) kunnen

automatiseren, zullen andere leerlingen hier meer van school afhankelijk zijn. Begin hier dus niet te laat mee, en zorg dat hier ook voldoende tijd voor beschikbaar is (en blijft!) op het lesrooster. Kijk bijvoorbeeld goed naar welke getal- en letterkennis kleuters nodig hebben om succesvol te leren lezen, schrijven en rekenen in groep 3. Zorg ook dat de leerkrachten in groep 1/2 controleren of die kennis ook voldoende aanwezig is. Als dat niet zo is, moet er snel worden ingegrepen, anders kunnen leerlingen daar de rest van hun schoolloopbaan last van hebben. Ook voor leerkrachten is dat niet fijn: het wordt erg lastig – zo niet onmogelijk – om goed les te geven aan een bovenbouwgroep, waarin de niveaus heel ver uit elkaar liggen. Deze controle hoeft natuurlijk niet per se plaats te vinden met behulp van een uitgebreid landelijk toetsprogramma, maar kan 'gewoon' uitgevoerd worden door de leerkracht in de dagelijkse praktijk.

3. ORGANISATORISCHE FACTOREN

Veel scholen hebben ervoor gekozen om klassen te organiseren in (semi)permanente niveaugroepen, om zo goed mogelijk te kunnen differentiëren. Lesmethodemakers zijn op deze trend ingesprongen door leer- en werkboeken te maken die in deze vorm van differentiatie ondersteunen. Differentiëren in niveaugroepen is natuurlijk een nobel streven om alle leerlingen zo goed mogelijk te bedienen, maar uit onderzoek blijkt dat dit ook averechtse gevolgen kan hebben. Leerlingen blijken goed door te hebben in welke niveaugroep zij zitten en dit kan hun zelfbeeld en zelfvertrouwen schaden. Bovendien kan het zijn dat ze door de indeling in niveaugroepen belanden in 'de gevangenis van lage verwachtingen': in de lagere niveaugroep krijgen ze misschien geen eerlijke kans meer om eens wat uitdagender leermateriaal uit te proberen en hetzelfde te leren als de leerlingen in de hogere niveaugroep. Dit noemen we

Rust, routine
en regelmaat
maken het onderwijs
eerlijker

divergente differentiatie en dat vergroot de kansenongelijkheid (Rubie-Davies, 2015). Een goede tip is om differentiatie op een meer preventieve wijze te organiseren, bijvoorbeeld door middel van *pre-teaching*. Dit houdt in dat je als leerkracht vóóraf kijkt naar de lesdoelen die je met de klas wilt behalen, en dat je de leerlingen die daar mogelijk veel moeite mee zullen hebben ter voorbereiding een extra les (of iets dergelijks) aanbiedt. Deze vorm van convergente differentiatie is ook beter voor hun zelfvertrouwen: ze kunnen 'gewoon' met de hele klas meedoen en de kans dat ze met de juiste voorbereiding een succeservaring opdoen, is groot!

We weten ook al lang dat ordeverstoringen van binnen of buiten de klas het meest schadelijk zijn voor leerlingen die de leerstof moeilijk vinden (Marzano, 2010). Het oude adagium rust, routine en regelmaat is dus niet ouderwets, maar maakt ook vandaag de dag het onderwijs eerlijker. Maak duidelijke schoolbrede afspraken over welk gedrag er van leerlingen verwacht wordt, onderwijs dit gedrag ook actief en handhaaf het als team. Zorg ervoor dat die rust er ook tussen de klaslokalen in is. Er is voor de leerkracht én leerlingen bijvoorbeeld niks vervelender dan dat een zorgvuldig opgebouwde instructie wordt verstoord door personen die op onregelmatige momenten het lokaal in- en uitlopen. Een veilig en aangenaam pedagogisch klimaat draagt dus ook bij aan eerlijkere kansen.

4. CURRICULAIRE FACTOREN

Last but not least zijn er de curriculaire factoren die eerlijke kansen in de weg kunnen zitten. Zo is een curriculum dat gebaseerd is op de ontwikkeling van vaardigheden zoals kritisch denken, problemen oplossen of onderzoekend leren (de zogenaemde *21st century skills*), risicovol voor leerlingen die van thuis uit weinig algemene kennis en woordenschat meekrijgen. Kennis gaat namelijk vooraf aan

Differentiëren in niveaugroepen is een nobel streven. Is dit wel effectief genoeg?

vaardigheden; je kunt niet kritisch denken over een onderwerp waar je weinig van af weet. Een op vaardigheden gebaseerd curriculum (of lesmethode) die deze kennis als het ware veronderstelt, zal de kansongelijkheid dus vergroten. Dit is de belangrijkste reden waarom steeds meer onderwijsexperts pleiten voor een kennisgebaseerd curriculum waarin, naast de 'technische vaardigheden' zoals lezen, spellen en rekenen, ook veel onderwijstijd wordt besteed aan de zaakvakken (Bootsma & Naaijkens, 2023; Meester, 2021). In deze onderwijstijd kun je door thematisch te werken met veel rijke teksten de ontwikkeling van essentiële taalvaardigheden, zoals begrijpend lezen, spreken en stellen, ook mooi een plek geven. De beroemde Amerikaanse hoogleraar Hirsch (1987) is al jaren met dit idee bezig. Steeds meer onderzoekers (Grissmer et al., 2023) hebben intussen zijn gelijk bewezen: zijn zelfontwikkelde kennisrijke curriculum reduceert kansongelijkheid aanzienlijk!

CONCLUSIE: WIE IS AAN ZET?

Kansongelijkheid is een ingewikkeld maatschappelijk probleem dat niet enkel door het onderwijs - en zeker niet door de leerkracht als individu - kan worden opgelost. De onderwijs-socioloog Basil Bernstein stelde al in 1970 dat 'onderwijs niet kan compenseren voor de maatschappij', maar dat scholen die ernaar streven om 'broedplaatsen van de democratie' te zijn, een morele plicht hebben het toch te proberen. Zo is het. Aan de slag.

De literatuurlijst is te vinden op:
www.jsw.nl/artikelen

ERIK MEESTER

is onderwijsontwikkelaar bij de Radboud Universiteit in Nijmegen en auteur van het boek *Wetenswaardig*, dat gaat over curriculumontwikkeling voor primair onderwijs

Neem nu een (schoolteam) abonnement op JSW

Ontvang
tijdelijk de 4 door
Martin Bootsma
getipte boeken
(t.w.v. €79,95)
cadeau!

JSW

De 'Lezen' special van JSW staat in het teken van het leesonderwijs op de basisschool (en in de opleiding) en belicht alle aspecten, van kennisopbouw, goed practises, leesplezier tot leesbegrip en literaire gesprekken. Gasthoofdredacteur van dit nummer is Martin Bootsma, teamleider op de Alan Turingschool in Amsterdam, auteur en meesterlezer. Neem nu meteen een abonnement op JSW, dan ontvang je daarbij een gratis boekenpakket met 4 prachtige kinderboeken, samengesteld door Martin.

Meer weten?

Ga naar jsw.nl of bel 088-2266692